

UPPSALA UNIVERSITY
The Raoul Wallenberg Project

WR116

Testimony Number: T/116
Cassette Number: C/116
Country: Hungary Language: Hebrew

Name: Arbel (Erdely) Gabriel

Address:

Birthdate, Place, and Country: 8.3.1922, Budapest, Hungary

Testimony Content

Cassette I

- Till 1933 In Yugoslavia because of his father's work; then back to Budapest.
- Till 1943 About his father; his studying and his relationships with non-Jews; about the refugees in Budapest; he met some of them because his father found work for them in his company; about the steps against the Jews, he himself couldn't be accepted to the university. He worked with his father and also trained himself to be a builder. They used to listen to the BBC; the optimism in spite of the victories of the Germans.
- October 1943 In the end he was accepted to the university, but after two weeks he was taken to work. In the beginning in Hungary.
- Till March 1944 In north Hungary, in Korosmezo in a fortress. Very hard conditions but after a while he worked as a builder in a factory. There it was easier.
- Till November 1944 In Berezow Sredny, in the Polish border: living outside, 1/3 of them were ill and died; the officer was a sadist; they built a bridge on the river and later worked as a builder.

Arbel Gabriel

page 2

About the deportations from the provinces; the German invasion. There was a fear but also optimism.

About the "Arrow Cross."

End of November 1944
- March 1945

The whole unit moved to Germany and the Jews (6-7) to Sopron. After 10 days of inhuman conditions, they moved to Schattendorf in Austria: description of the work and the food.

End of March 1945

Death march 3-4 days and then in trains to Mauthausen: two weeks without doing anything.

Beginning April 1945

Walking to Gunskirchen; about Kastner and Becher who came to the camp ten days before the end of the war (only afterwards he knew the names).

Cassette II

May 1945

The liberation; through Wels to Hoersching.

July - August 1945

After 2-3 months he returned to Budapest: The description of the Russian's behavior that was opposite to that of the Americans.

In Budapest he heard about his father's death by the "Arrow Cross" and about Wallenberg: his mother joined her sister and her family who were in "Swedish House," she got schutzpass. One day the "Arrow Cross" wanted to take all the people who were under the age of sixty. In the house there was a man who contacted the Swedish Embassy and after 15-20 minutes Wallenberg came with a German officer and an Hungarian military officer. Wallenberg ordered the "Arrow Cross" to leave, otherwise he would call the German army. They

Arbel Gabriel

page 3

left. His mother saw Wallenberg through the window and described him as a young handsome man who controlled the situation. After the war he himself heard a few versions about the end of Wallenberg.

Till 1950

Activist in the Zionist movement;
through Austria to Israel
His mother passed away in 1956.

Recording time: 2 1/4 hours Number of pages:
Place: Witness' residence Date of interview: 28.11.89
Name of interviewer: Tikva Petel

1/116 עדרת מס. 55.

- 1 -

דעת מס. 1/116/1

שמות ומקומות - גבריאל ארבל

בודפשט - Budapest

שכונת קובאנדי - Kóváncsi

קולומבו - Kolombus

Roder Vilmos

Szeged - צג'ה

קורושמץ - Korosmezo

ברזוב סודנייה - Berezow Średny

קולומ'אה - Kolomyja

סופרין - Sopron

שאטהנדורף - Schattendorf

מאוטהן אגן - Mauthausen

גנסkirchen - Gneskirchen

Kastner - קסטנר

ווילס - Wels

הראשינג - Horsching

וילנברג - Wallenberg

דאיון עם מר גבריאל אדרבל בקדית אונן

מוראיינט: תקופה פתל

תאריך: 28.11.89

מדפייה: אסנת בראל

ש. מר אדרבל, אתה נולדת ב- 8 במרץ 1922 בבודפשט (Budapest). ספר נס

הווריך, שפטותיהם, עיסוקיהם.

ת. אבי היה מהנדס. הוא עבד ברכבת הונגריה. אחורי שנולדתי בשוויינט בז' חצי שנה, אבי קיבל הצעה מאד מפתחה לעבור ליווגוסלביה ולהשתתף בנבית רכבת דדרום יוגוסלביה. כל המשפחה עברה ליווגוסלביה ושם הירתי עד גיל אחת עשרה.

ש. עד 1933 בערך?

ת. עד 1933. אחורי שבל הפכו יקטים הסתויימו המשפחה חזקה כהונגריה, אף המשכתי בבר למד במנסיה בהונגריה. אבי עסק במקצוע שלו.

אנ' גמורת'

ש. תגיד את שם אביך.

ת. שם אבי היה וילמוש, בראטביה וילומוש. הוא עבד יחד עם אחיו. אחיו זה האבא של הבן דוד שאט דאיין את אותו, שהוא אחד הקבלהים הגדולים בהונגריה בעבודות תה-קרדקשיות. הוא דוד אבב, בנה, אני לא יודע אם הבן דוד שלי סירף, גם את המנהרות מתחת לדנובה, שזה היה פרויקט מס' 2 מס' 2 באירופה. אבי עבד יחד איתנו וגם באופן עצמאו.

באשר הגיעו הזמן האפלים, זאת אומרת שנות 1938/1939, באשר תחרלו לחקק את החוקים נגד היהודים - הוא עדיין יובל היה להמשיך לעבוד, אבל מזמן שבצורה מוגבלת. אמר עזדה לו בהנחלת השבוגות וכל ניש שיר לעבודות משורדות. ובאשר אני סיימתי את הבעיות, ולא התקבלתי לאוביירטשא, הרות והירה בומרים. קלואדים,

עדות מס. T/116. I - 3 -

סדרת מס. C/116/

במו שנקרא, ולפי החוק התקבל דק אחוז מאד קטן של יהודים, או בכלל לא, לאוניברסיטאות. אני עבדתי יחד עם אביו. גם עבדתי לעובדות בפרימיום כדי להבין את עצמי לקרה הנסיבות, כי ליהודים חוץ מעבודות בפרימיום לא היה עתיד.

ש. רציתך לשאול אותו, עוד לפני השעות הקשות. הדבר לך עוד אחיהם או יש לך עוד אחיהם?

ל. לא, אני בן יחיד.

ש. איך הייתה האוירה בבית, מבחינה דתית, אידיגית, בלבלה?

ל. זה באמת טוב שאל שואלית. אבי, לפחות שהתחיל ללימוד הנדסה באוניברסיטה, הוא גמד את טובי הרובנים המפודסם בהונגריה. הוא היה משכיל מבחינת היהודים, מבחינת ידוע היהודי. אחרי זה הוא התחיל ללימוד הנדסה. כאשר הוא עשה את הבארות שלו בסטינגר שהוא אחד המפודסים ביותר באירופה. אם את פותחת את האנציקלופדייה העברית אז את דואת שם פרופסור בחר, פרופסור בלאו, שם בעלי שם עולמי שהם היו המודדים שלו. הוא היה מאד גאה בכך. השכונה שבה גרנו, זו לא שכונת,

לא שכונת, זו אחת הקדריות של בודפשט.

ש. מה שמה?

ל. שכונת קובאניה (Kobanya). הדבר הראשון של הקדרה הזאת היה חבר שלו לסטודנטים בסטינגר הרובנים. בכל שבוע הם למדו תלמוד. והיות ולא היו הרבה משהכילים שידנו ללימוד, אז תמיד הוא ביקש את אבי שיבוא, ויחד עם עוד כמה זקנים שעוזר ידעו לקרוא תלמוד – הם למדו במנוח כל שבוע או פעמי שבוגע, או פעמי שבוערים. בבה שהדקע שלי מבחינה זאת היה מאד יהודי, לא אורתודוקסי. אבי וגם אני, מזמן שמחינה העבודה הירגנו צריבים לנסוע בשבת, בר שמחינה זו לא הירגנו משפחה אורתודוקסית. כאמור, המשבח היה מטבח בשר, שוב פנים לא אולטרא בשדר, לא היה חזיר והפרדע בין חלב ובשר, אבל חוץ מזה לא.

בקשה לצריכות - הרובה אכ"י לא יוביל להניף. ההודרים לא היו ציונים.
אנו אף אישית אחריה שומרת את הנסיבות האטפרתי ל��וצות צדוקיות.
אם את ביקורת בכפר החורש עד מגען כל חבר בפדר החורש היה באוותה
תבועה איתני בלבד.

זה היה עד 1943. ב- 1943, לאור זה שהדוד שלוי, שהצברתי אותו, הוא
היה אחד הקצינים הבודדים במלחמה העולם הראשונה, לא יודע אם בן
דוד שלוי סיפר את זה. עד בדי בך שבמלחמות העולם הראשונה בש...
נפל, אך הוא בשבי קיבל העלה בזרחה. הוא היה לפיר התרומות לבנון
סגן וקיבל דבר סגן או משאו בזיה, או סגן, בשבי. לאור בכל זה אף
היהתי בין שניהם שב- 1943 התקבלו לאוניברסיטה מהונגריה,
למרות שאז בפדר הונגריה הייתה במלחמה.
ש. עוד קודם, היהתי גם רוצה לדעת עוד לפני זה. איך היה היחסים שלך
עם אנשיים לא יהודים.

זה היה מאד אמברילונטרי. למעשה, אי אפשר להניף שהיתה בידיהם
בדולח, אבל הייתה קורקטיות עם אותם אבשים שהיו בחברה, או היברטי
אותם. או שזה אותם החברים שלמדתי אתם בלבד, שכש שבעה עשינו
פגידות מחזור והשתתפתי בהם. והיו די קורקטים. אבל חברות בזאת
אולץ עם אחד או שניים, חברות אמידית שפואדרה. את צריבה לדעת
מהונגריה בעצם הייתה המדינה הדאונה באירופה שמחיבת חוקים
אנטישמיים, רק אחרי זה בא פולניה, ואחריה הרובה הרבה יותר אחורי זה.
צעירים יהודים מהונגריה שלא התקבלו לאוניברסיטה עד 1943, עד שקס
המשפר הביצי - הלבנו ללימוד בגדניאיה, ושם התקבלו בלי בעיות.
החינוך היה חיבור קתולי מאוד, לא היהתי אומד אנטישמי-יהודי, אבל
פדר-קתולי.

ש. בבית הספר, המודרים?

ת. בבית הספר אותו דבר, היה קורקטי מאד, לא הרשמי בשום אפליה. פרט לדבר אחד, למשל הייתה תבונת הצופים - שם היהודים לא התקבלו, בפונגה שיש תבונת צופים יהודים גם כן. זה באמת היה כך, וזה תבונת הצופים של הנוצרים. ذات אומرت, שם בבר היהת אידן הפרדה. אני יכול אומר להגדיר את זה בבה, זו הייתה אנטישמיות על אש קפואה, שהבבוד הונגרי לא הרשה לפניו את זה. הם אמרו שם שיתקבל בבית ספר הוא שווה אפיילו אם הוא יהודי. ذات אומרת, oczywiście לא הרשמי שום אפליה ושום דבר עד מטר הלימודים.

ש. להורים שלך היו חברים לא יהודים?

ת. אפשר להגיד שבמנצ שלא, במנצ של אופני שאדרתי לך, בתקופה הזאת היה, אף חביב להגדיר עוד משהו. אף לא יודע עד בזאת את טבירה את ההסתוריה אחד מלחמות העולם הראשונה. הונגריה הייתה הארץ הקומוניסטייה הראשונה אחורי המלחמה העולמית הראשונה. ذات אומרת, הייתה מהפכה, הייתה מהפכה של גרג קאודלי, שעוזר לא קומוניסטי, זו הייתה מהפכה ליברלית, אך שהחליפו את הקיסר למשטר דימוקרטיה. ומהפכה הזאת אחר בר דובאה על ידו הקומוניסטים. הרזרם (המשטר) שבע אחד זה, הוא הדיביך לזה מושטר יהודי-קומוניסטי. ذات אומרת, באשר הם היו אנטרי-יהודים - אז מושטר יהודי-קומוניסטי. מה פה, מה פה, למדות שעוד לא נולדתי, אבל מסיפורדים של יהודות, באותה תקופה, למדות שעוד לא נולדתי, אף מושבדה גם בן יהוד וסיפורים של כל האנשי ששוחחתי איתם על הבושה. הייתה תקופה מאד גזועית. על זה באה ואקציה. הראכזיה הייתה נגד היהודים. נקבעו שהרו כמה מנהיגים יהודים בתוך זה. גם בלה קון היה יהודי. ברשותם שבל זה בעצם הייתה מאכילה של יהודים. אך שהחקרה מארד התפלגה,

זה לא היה, בטענו הטעצועי היו לאבא שלו חברים נוצריים, מוהנדסים, יהודים, ושוב פעם היה ייחס קודSSI מאר. אבל מבחינה תבריתית אפשר להגדיר שרק יהודים.

ש. הצבת את העבין הזה של הונגריה רצוני. מתי זה המחיל להדאי אוזר או להעסיק אותו, העבין של הקשר בין גרמניה להונגריה?

ג. תראי, זה עם פרוץ המלחמה. בשעה מה פרצה איז מובן מאיין שמאח אחוז של יהודים חיבר למאכ הקשה הזה מצד בעלות הברית, האובלוסיה, לא בולנה, דובה. אז שוב פעם אידי ציריך שהוא לחדיד מבחינת הונגריה. ההונגרים היו בעלי ברית של הגרמנים, אבל חלק גדול של ההונגרים שנאו את הגרמנים, שנאו את היהודים גם כן, אבל גם את הגרמנים. כך שהיה פילוח בין אותה קבוצה יונית שהצטרכה למלחמה.

ובאן אידי ציריך קצת לשימוש בפילוסופיה הסטודית. הונגריה הרתה במאכ קשה. הרי אחד מלוחמות העולם הראשה הונגריה בעבשו ושב שלייש בערך משטחה נלקח טנה, צורף ליווגוסלביה, לדזמיה, לצ'בלובקה, ואפיילו אותה אוסטריה שביצם הרתה מבחינת האשמה במלחמה לפחותו אותו חלק במו להונגריה. הם חשבו שעל ידי האטרופות להונגריה למלחמה הם יוכלו את האי-צדקה זה - (שביריגנו לבין עצמן) באמת היה אי צדק, כי אם היום את שומנת מה יש בטרנסילבניה) - אי הצדקה הזה יוביל לבוא על פתרונו. אז החלק שהצטרכ לזה, לא מזור אהבת הגרמנים, מפני שאינו אהבת הגרמנים (לא דוצה להגדיר שכאת) זה היה בשורשם של ההונגרים מאז 1848, ב"אביב העמים" 1848 באשר הונגריה מודה נבד הבסבורגים. ומאז הרתה גטיה אנטר-גרמאנית, אפיילו המרד הזה דובא באכזריות, דובא בעדרת הרוסים שפחו ש"אביב העמים" יגלוש עד לעבר גבול דוסיה. ושלחו צבא והורד דובא. והאנט-דוסי והאנט-גרמני, זה היה בעצם, בבה למבדנו גם בבית ספר. בך שהצטרכות הצעת לא בא כל בך אהבת גרמניה אלא מתיICON

האי-צדק הזכה שנגדם להונגרים אחורי מלחמת העולם הראשונה, מצד אחד. והתקווה שדווקא הדיריק השליישי יביא את הצדק. וזה שהדיריק השליישי לא אהוב את היהודים, לא שלא אהוב אלא יש לו תכניות דידאטיות בידור גdag היהודים - זה לא היה אפשר להם כל כך, מפני שהם טענו שהיהודים גם כן עשו הרבה אדרות להונגריה. במו שאמורתי, הם היו אשימים ב- 1919. זה בערך הרקע.

ש. לי חשוב ההרבה והמחשבה שלך, ופחות ההיסטורית. הייתך רואה לדעת אם אתה גות דעתך על זה. איך אתה העסיקת את עצך על הקשר בין הגרמנים להונגרים.

ה. את צריבה לדעת שהחיבור היהודי ההונגרי היה מאד פטריוטי בלבד הונגריה. אפילו הציוגים, אפילו הציוגים, אפילו בתגובה הציוגית לימודו שאנחנו הונגרים, אבל אנחנו רוצחים לבוא בתוך יהודים, רוצחים לעלות לארץ. היהדות ההונגרית רצתה בכלל בזורה להובייה שבכל האשומות שמשיחים נגד היהודים - הן אשומות שווא. הוציאו ספרים, למשל, שמובייחים, ואפיי יبول להראות לך את הספר אם זה מעבין אותך, שרוואה להובייה שבמלחמות העולם הראשונה. זה ספר עב ברס. ובוסף לזה, גם הוכיח שברמאן נגד אוסטריה ב- 1848 הצערפו היהודים מעבר לאחוז האובלוסיה שם היו. עד כדי כך, שאחורי שדייבו את המרד היהודים קיבלו עונש בוסף. הם היו אדריכים לשלים קנס, והקילות ההונגריות היו צריבות לשלים קנס על זה שם הצערפו למרד, בסבומרים, אני לאזכיר בדיקת בטה, אפשר לראות בספרי היסטוריה. את הקנס הזה אחד כך, פרנץ יוזף הקיסר החזיר ליהודים הונגריה ב- 1867 באשר באלה התפירות אחריו המרד. בתנאי שמהבסס זה ייסדו את סמינר הרבנים זהה שהזכרתי שאבי היה חברו שלו, על שם פרנץ יוזף. זאת אומרת,

הציגו להם. בבה שיהדות הונגריה והיהדות הדרשנית, ופה לא היה הבדל בין אודטודובסים וגיאולוגים. ולא היה הבל אפרלו, אני מעד להגיד בין ציוגים ללא ציוגים, רצחה בבל כוחה להובייה שהיהדות תרמה להתפתחות הונגריה הרבה מעבר מזה שמוסד יהודים בתוך הונגריה. זה הייתה החיבור שקבענו. היו הסטודנטים הונגרים שם רצוי להובייה שלפן ר' אקס שנה, בשוחהגבאים הגיעו לאיזוד איפה שם גרים היום - בעסם הגיעו גם שבטים קזארים. את ידעת, הקזארים הרי היו שבט שהתיידר ושהיה להם מלך יהודי. אך עשו בל מירני מחקרים כדי להובייה שאנחנו אמנים יהודים, אבל אנחנו חלק מהאותה ההונגרית ותרמו את שלנו בשביב התפתחות האומה, בכל השלבים, גם במצבים הקשיים, גם במצבים הפוביים. זה החיבור שאנחנו, גם בתוך יהודים, קבענו.

ש. מה שמעתם או ידעתם, התייחסתם למה שקרה ליהודים, עוד לפני 1939,

בגרמניה ובאוסטריה?

ל. הגיעו פלייטים, גם טרמן, לא הרבה, לא הרבה, אבל בעיקר הגיעו פלייטים מארצאות שגרמניה בבשה, טרם מלחמה. ذات אומרת, ב- 1937 באוסטריה, אונשלוס היה 1938, צ'סלוובקיה, פולניה. הגיעו פלייטים שהזועמות שהיו תחת הביבוש הגרמני בודענו לא רק למוניות, אלא לנו. אבל זה היה רחוק מזה, לא שמענו על תאגידים, גזים, גם לא היו עוד באותה תקופה. לא שמענו על מלחמות השמדת. שמענו על בל מירני התנפלויות על יהודים, שלקחו את רבושים, גירושים. בל מירני דבריהם. עוד לא ידענו שום דבר על הוצאות להוורא או דברים כאלה, פרט לבזדיים שתפסו אותם, בbijbol, קומובייטים, פרטיזנים, והוציאו אותם להוורא.

ש. אתה הזכרת פלייטים באופן אישיך?

ל. אני הזכיר פלייטים באופן אישי, מפני שהקווילה ההונגרית בבודפשט יסדה מוניה לפלייטים, מסלוובקיה בעיקר. זה היה, לא זוכך לומר את שם

הרחוב, זה היה על יד המוסד לחדרים ועוזרים שהיה שייך לכהילת היהודית בבודפשט. שם בנו מונגה פלייטים. אביו, בחברה שלו, לפि בקשר הכהילת,לקח הרבה פלייטים להעסק אותם, כדי שידרוויהם משחו, עד כמה שזה אפשר היה.

ש. אבא סירף בבית על הפליטים?

ת. לא, אביו הררי עבדתי בחברה של אבא שלו, אביו אישית לאיתר אותם. רחוב קולומבו קראנו לזה. שוכן פעם, אישית דיברתי איתם. אבל באותה תקופה גם הם לא ידעו יותר מושכל שהוא צדיבים לסבול. אבל זו עוד לא הייתה השמדה גופנית.

ש. עם פרוץ המלחמה, עם פלישת גרמניה לפולין, זה אמר לך ממש מבחןם הייתם יהודים?

ת. אמרתי, עביתי לך שבאותה תקופה, מובן שככל היהודים, למורות החיבור הפטריוטי שקיבלו, הררי מובן שם חיכו לבצחון של בעלות הברית. בגין היה הפילוג הגדול בין חלק גדול של הונגරדים, אפיקו אותו חלק שלא אהב את הגרמנים, אבל במו שאמרתי קודם הם חיכו לתקן האיז-צדק של טריانون. טריانون זה היה הוירט מטהר הטסחו של התבועות הריביות של תיקון האיז-צדק. היה פילוח מטור. מובן שהיהודים, ובכל אחד ידע שיהודי צריך להיות אדיע אם הוא מטיגו, במו שאומרים, חשוב, או מתפלל לבצחון הגאנזים.

ש. מתי אתם התחלמת להראה את השינוי מושך, אצלכם? היו בבר חוקים ב-

1939, 1938.

ת. גם לפני זה, אמרתי שם לפני זה. למשל, מאי שהירה הרדיים (המשטר) של הונגריה, במטרה מפלטית - אבוי יובל להגיד אבסולוטית שלא קיבלו יהודים, יהודים לא יבלו להתקבל. אבוי למשל אמרתי שהירה מהנדס ברכבות הונגරיה, אחת הסיבות שהוא עזב, לא רק שקיבל ג'וב טוב או מבטיחה, אלא שמדובר לו שכח התקדם אין לו סיכוי, בעוד היהודי להיות

ובגל איזור או משאו בזה, הוא לא יוכל. אפליה הדרשו, אבל זו הוטה אפליה שבוחלת היה אפשר לחיות אליה, מפנ' יהודים גם לפני זה לא דצ' לקבל ממשות ממשתיות. ואם לא התקבלו לאוניברסיטה, אז הלבו ללימוד בחומריה, באוניברסיטה הפיסית שבידים פתוחות קיבלו את היהודים. אך באותה תקופה מוסוליני עוד לא היה אנטישמי. או באנטישמי, הלבו למד במקומות אחרים זה עד 1938.

ב- 1938 בבר הביבלו, לא רק במושבות ממשתיות, אלא הביבלו את העבודה של היהודים במקומות חופשיים גם בחברות פרטניות. היה אחז מסויים של יהודים שהיו יכולים לתקבל בחברות פרטניות. הייתה אבטלה המוגנת של יהודים. אף לא צריך להגדיר לך שרוב היהודים היו שרים לצוארון הלבן. אך התחלת גם לكيחה של יהודים למחנות עבודה, מחנות בפייה. זה התחיל ב- 1938/1939 באשד ביטלו את כל דרגות הקצונה של יהודים, שהיו להם עוד לפני זה. היו צריבים ללבת למוחות עבודה, בטענה שהרי אין אפשר לעשות אפליה יהלא-יהודים צריבים ללבת למלכמתה והיהודים ישארו בבית לחובק ידים. זה היה במשוער של צבא. המוחות עבודה היו במשוער של צבא. היה להם בוצע אובי. אבל זה היה עם תלמידים אהוב והיתה אפליה. ושם ההורל של אותם היהודים שהיו במחנה בפייה - אף ודק היה תלוי בפקיד. למפקד הייתה דבוקת טוטלית לנhoe בפי שהוא דוצה. אך היה פלוגות שהושמדו בפועל. היה פלוגות, ארפה שהמפקד או היה בסדר או שוזד או משאו בזה- שפותות טבלו. אבל זה היה תלוי אף ודק בפקיד. למשל בפלוגה ארפה שאני הידית.

ש. אף דוצה שתחילה מספר מתי לנקה אותו.

ג. אף קופץ לו. 1943.

ש. עד 1943, מה עשית? היית עם אבא באוֹתָה חֶבְרָה?

ת. היית עם אביך, למדתי להיות בניאי. אני גם במקצועני לא דק מוגדר אלא גם בניאי, בעצם בבייתי. הבנתי את עצמי, באשר גם אפיקלו אצל אביך לא אוכל לעבוד, או שיחסלנו את החברה של אביך – אז אוכל לעבוד בתוך עובד בפרים. ובאשר נברתי את הבדיקה של בניאי, אביך היית הראשון בכל הוגדריה שהיתה לו בבדות ועובד בתוך בניאי. זה היה מאד מעניין באשר אלה למדנו מוקצע בהוגדריה היו צירובים להירות שליליות, ופעמים בשבוע למדוד בבית ספר מקצועות בלילרים, חשבון ובכל מיני דברים. אני הייתי משוחך מזה, כי הייתה לי בבדות, אז מה אביך ציריך לימוד חשבון. ובשנורתי את הבדיקה המעשית אז שאלו איפה התעודה של הבית ספר לשוליות. אמרתי שהירתי משוחך. הפקיד עוד לא בתקל בדבר בזיה בחרים שלו. הוא אמר: הוא בטוח לא יודע, ציריך לבדוק את זה, עוד אף פנים לא היה שבלוי תעודה גמור לבית ספר לשוליות מישחו. קיבכל תעודה שהוא בניאי מוסמך. אז הייתי ציריך לחבות שעניריים עד שהוא תרילפן לכל מיני מוסדות: יש לי כאן בחור שהוא טוען שהוא משוחך הירות. ויש לו בבדות, ואיפה לבדוק. עד שקיבכל אישור שהוא יוביל כתף ליד את התעודה שאביך בניאי מוסמך.

ש. בראיה לרחוק עשית עד מאד מעשי.

ת. נבון, נבון, אני אספר לך כמה שזה עזר לי בהמשך. אחרי שהוא מסר לי הוא אמר: תשמע, אני חושב שאתה ייחידי בכל הוגדריה. לא שמעתי דבר בזיה שמישחו עשה בבדות והולך להיות בניאי. אז אמרתי: אני שמע שזה קוּרְבִּוֹן.

ב- 1943 התקבלתי באוגרברסיטה, הוזע לדוד שלי, שהוא היה גם מהנדס ידוע והיה מיזוד עם רקטורי שבאותה שנה היה באוגרברסיטה הצעיר. אבל לא נקבעתי מזה, מפני ששבונרים אחרים זה קיבלו או קדריה להתייצב למחנה עבוזה.

ש. מתי זה היה?

ת. זה היה באוקטובר, שבועיים אחרי שהתחנתי ללימוד קיבלה את הצו.

ש. אני אפריע לך עוד פעם. ביבטים פרוצה המלחמה בין גרמניה לروسיה.

ת. ב- 1941.

ש. מה מקומכם אתם היהודים בכל הערים?

ת. שוב פום, אמרתיך, היהודים השתתפו במלחמה במתחות עבודה. מוצב היה

איום ונורא, ברובם. אמרתיך שזאת היה תלייך תמיד בפקידך. אבל אלה

שעמדו את הצבאות, זאת אומרת השתתפו ממש בפלישה לروسיה – במנעט

בולם מוצב היה הכיר נורא. מפניהם שם לא צורכו בצדדים מותאים, היה

חוורף אך אלה התריצבו עם הבדדים שלהם, אם הבדדים התבלו אז לא היה

במקום זה שום דבר. הרבה קפאו מקור, הרבה מהמשפחה שלי, אחד

הבדדים שלי בספה, עד היום לא יודעים איך, רק אשתו קיבלה הונאה

שהוא געלם ומקום קבורתו בלתי ידוע. היה זוונאות בלי סוף.

אבי צידק גם להזכיר. היה גנראל הוגהרדי שהיה ממונה על מתחות

העבדה האלה. הוא קיבל ביד-ושם חסיד אומות העולם. לא זוכר את

שמו. אני אצליח לבן דוד שלי, הוא ידע. (אחרי גראיין – שמו Roder

Sosamos). הוא ניסה עד כמה אפשר לעוזר ולהעניש את אותם מפקדי

גדודי העבודה היהודים שנחאה באכזריות. הוא היה בתפקיד עד הרגע יש

של הגטאות ב- 1944. הוא הרבה עזר, במה שיפול היה לעוזר, מפניהם

שאותן היחידות שעמדו את הצבול לרוסיה, הם היו בבר למשנה תחת

פיקוד גרמני. בר שלא היה למטה הוגהרדי ואלה שישבו במטה, הוא

היה קצין מטה, לא היה להם הרבה השפעה. אבל בהרבה מקרים ולהרבה

אנשים הוא האליח לעוזר. ואני ראיתי פעמי בעתוון, שלפבי חמש עשרה

שנה, אלה שגיאלו הוצאות לו, הוא קיבל חסיד אומות העולם. אני אחד

בר אידי לך או שמו.

ש. אם שמעת או רأית תיאורות של יהודים למלחמות ה зат בין גרמניה לروسיה? אתה ציירתי קודם שחיברו להצלחה מוגנות הברית ולתבוסת גרמניה. בשלב ההזאה שבין גרמניה לרוסיה, האם חשת משאנו בתקופות המלחמה?

ה. חשתי, מובן שחשתי פחד, הרגשות במניין כל היהודים, לא דק אני. בכל אחד בדק בערב לדינו לשטוע את דינו לוגדונ מה בשטוע ובכל זה, מובן שהזאה היה בחושאי מפני שאסוד היה באזאה תקופה לשטוע, היו הפרעונות בשידוריהם. למי שהיה לדינו יותר משוכב יכול היה לשטוע. ובכל הזמן נדקנו בערבים בחדר מיוחד לשטוע מה בשטוע. אבחנו היבנו בכל הזמן בחזרה, בפחד, בעיקר בהתחלה באשר היה הבצחונות הגודלים של הגורמים. ואחר כך, בשחריפנים גם בן האטרפו למלחמות והיו הנצחונות המשבדרים ושוויין – בל אירופה הייתה תחת כיבוש גרמניה. הייתה זו עצמאית מהבלתי ספרד, שאגנום באופן רשמי תמכה במלחמות אבל לא השתפה במלחמות, פרט לדוויזיה סטאלית, שלחו דוויזיה לחוליה. והרבה יהודים, מרי שהצליחו להמלט לספרד, אך מצא מקלט שם. זה אני חשב אחד המומנטים שהצליח את פרנסקו אחורי המלחמות, שלא הגיעו בו. מפני שהוא הוודי לhirel שפנד האירופים, חוץ מהאמריקאים, הוא לא מובן להלחם. וגם לא לוחם. הוא שלח איזה דוויזיה סטאלית לחזית הירושית, ובזה הוא גמור את התחריותו בפלגי הגרמנים והאיטלקים שעמדו לו לתפוס את השלטון ב- 1934/1935. פרט לשלווש מדיניות אלה – בל אירופה הייתה תחת כיבוש הלאומנים. אמריקה הייתה עסוקה בחזיותה עליה. אבל, איך להגיד, תמיד חשבנו למצוא איזה נקודות שיבולים להיאחד בזאת כדי לדייצר קצת אופטימיות לבפש. ובאשר הייתה הפלישה לצפון אפריקה, או בזחון שהטבינו אוביית מלחמות גרמניה – אך תיבך היהודים התחילה אחד לשבי לצלצל: שמעתי אטמול, שמעתי פה, אני אסף לך, לא

דו צוז בטלפון. ובכזה זה הילך במשך כל הזמן, עד הפלישה הגרמנית, באשר בבר באופן טוטלי הפסיקו המגעים אפילו בין יהודים ליהודים, שוחלכם גורש ווחלכם בליך למוחבה.

ש. עד אוקטובר 1943, מבחןה משפחתי, המשבטים לחירות דגילה?

ת. בן. אפשר להגיד שהמשבטים דגילה. אני מדבר על המשפחה שלי.

ש. שלך אישית. בלבליות הרגשותם שוגדי?

ת. בלבליות המצב היה תמיד יותר גדור, אבל, איך להגיד את זה, לא הרגשנו דעב, במו שהיינו אוغارדים. לא הרגשנו מהסוד פיזוח. אני לא רוצה כאן להסתAWN בשטייסטייה. אני חושב שמרבית היהודים בהונגריה עד 1943/1944, לפחות או יותר האצלו להסתדר, מז' יותר טוב. ומני פחות טוב. פרט לאלה שהליבו למוחנה עבודה. היו עשרות אלפיים באלה. גורלם היה מר.

ש. אתה הזכיר מדיניות ניטראליות. אני רוצה לדעת אם חשבתם על אפשרות עזיבה.

ת. הדבר היה. בלתי אפשרי באותה תקופה בבר. היו במא קבוצות שהאצלו לעבור את הגבול לרומניה, ושם עוד אפשר היה עם עלייה בלתי ליהאלית להגיע לישראל. אבל חוץ מזה, כמעט שלאMRI היה אח באחה"ב, והוא שלח אפיקוועט, אבל אי אפשר היה באותה תקופה לצאת ולעוזב את הונגריה.

ש. מה חשבתם?

ת. לא יבלנו היינו חושבים, אבל לא היה מה לחשוב, מפני שהגבولات היו סגורים. דרך מה, דרך גרמניה? כל אידופה הייתה בבושא.

ש. רציתני לדעת אם העליתם את זה.

ת. בודאי שכן יבלנו היינו חושבים על זה. אבל זו הייתה מוחשבת שוא, מפני שבכל אידופה הייתה בבושא. דרך מה לעוזב את הונגריה? אפילו אם הייתם, הייתם מקבל הימת יציאה? הייתם בפיר צבא, אך שאפירו את זה

לא נתנו לי, מה שפטנו לבב הלא-יהודים, שמי שלומד באוניברסיטה הוא משוחרר מהצבא. אני בבר הירתי שטודנט באוניברסיטה ולא הינו מוכנים לשחרר אותו. אמרו שאנו ברשותם בתור שטודנט רק כדי להשתמש מהצבא. הוחתני להם שמרום שעשיתי את הבכורות השדרתי להתקבל, אבל לא קיבלנו אותו.

ש. דיברנו על העבן הזה שהובילו באוניברסיטה לא פטרה אותו.

ת. לא פטרה אותו, ולקח אותו למחנה עבודה. בהתחלה הירתי בתוך הונגריה. אחר כך נפצעתי.

ש. מה עשית?

ת. בכל מיני עבודות, מה שחררים עושים באבא. לחפור ולסחוב, עבודות שחומות, זה מה שעשו פלוות העבודה. עבודות שחומות, כל מיני עבודות של ביוצרים ודברים באלה.

ש. הסתובבתם או הירתם במקום אחד?

ת. הירבו בהתחלה במקום אחד. אחר כך קיבלתי איזה שב ביד ודילמת של שרירים והועברתי לבית חולים צבאי בשיד סגד (Szeged), זה בדרום הונגריה.

ש. אף אידי לך כמה אבי שואلت. רציתך לדעת אם היה מקום מסוים שאתה יبول לתאר את התנאים בו.

ת. אני טבע לזה. מבית החולים הזה נשלחו לצפון הונגריה, אז הייתה שירבת להונגריה, אחרי שבען היטלן החזירנו להונגריה חלק מאותם האיזודים שאחרי מלחמת העולם הראשונה לקחו מהונגריה. זו הייתה עיריה בשם קורושמץ (Korosmezo). היא הירתה ממש על גבול דאס בין גליציה להונגריה. שם עבדנו גם כן ביוצרים. זו הירתה שעבודה מאד קשה. התנאים היו מאד פרועים, גם מבחינת אוכל, גם מבחינת ציוד. היה שם חורף של עד חמיש עשרה, עשרים מעלות מתחת לאפס. כמו שהדבר היה, בא היה אדי שבירתי בנא, מפני שהוא בנאי ליבידור

צינוריות בשונן בארץ בית חורשת ליד האופה שלבו, שזה בבר היר
באולמות טהורים. כמה חדרים עבדתי שם, ואפשר להציג שערתתי חלק
מהחדר. אני מדבר על 1943/1944.

ש. איפה ישבתם?

ה. אנחנו ישבנו, האיזור הזה שבנו גרבנו, קודם כל היה שם הרבה יהודים.
אצל קתו חדרים מיהודיים, אבל גם מאוקראינים, זה איזור שהיה לא
ממש אוקראיני, קראו לזה רוסינים, זה פלא של אוקראינים. לכאן
מהם חדרים ושם הבנינו אותו, בחדד את עשרה, שנים נשר, ארבעה
עשורים, אחד ליד השני. שמה גרבנו עד אפריל 1944.

ש. מה היה שענות העבודה?

ה. שענות העבודה: קימה בשש בבוקר, בשבע, שבע וחצי היינו צריבים ללבת
איזה שמונה, עשרה קלומטר עד המעבר דרך הקרים שהיינו צריבים
לממש את זה כדי למגע חדרה רוסית שתבוא. בערב חרבנו ושם גרבנו.

ש. מני השכיח עלייכם?

ה. השכיחו חיללים הונגרים מהדרגה הנמוכה בירוד, אלה שלא היו
מתאים לשום דבר אחר. הבנינו אותם להשכיח על יהודים. חיקם היה
סדייטים. עם חיקם היה אפשר עוד להסתדר.

ש. קיבלת עונשים?

ה. עוד לא הגעתי לזה, זה יותר מאוחר. אמרתי שאני את התקופה הזאת
עברתתי בשלו, הרות ובאו שאמורתי, הירתי בראי, ייחד עם עוד כמה
אנשים הוציאו אותו מהסידורים האלה. הירתי בזוק חופשי ללbat
לאראה בית מלאכה איפה שיצקו את צינורות הבטון. ושם עסתקי, ושם
אפשר להציג חייתי חרים די טובים. עד מרדץ 1944. כאשר העבירו את
כל הפלחה, איזה מתאים, מתאים וערדים איש, לעבר הגבול הפולני
דאך, היום זה בבר רוסיה, לגליציה. זה היה בעיריה שבקרבת

ברזוב-סרדניביה (Berezow Sredny). שם ארכנון לא התקנסנו בbatisים אלא בטוריך העיר, בלי שום מבסה.

ש. בחוץ?

ת. בחוץ, באביב הקדר של אותה תקופה. מדובר על הקרים, שם אפיקו בקייז קור ושם. שם במנת שליש של הפלוגה הילך, אנשים חלו, לא היה בית חולים, אמנים היה דופא, אבל הוא היה חסר אוניות, בלי חרופות ושום דבר. המצב היה מחריד. בנוסף לכך, המפקד שלנו היה ראש סדרט.

ש. מה הוא עשה?

ת. הוא לא דאג, לא היה אבפת לו שאנשים מתים במו צבאים. לא דאג לשום דבר. העבודה הייתה עבודה מחרידה, כמעט בחורף עבדנו בתוך נהר במים, בנינו שם גשר. אפיקו חולים היו אדריכלים לצאת לעבודה. מי שלא עבד או שהודיעו שלא עבד במרכז אץ קיבכל עונשים. שאלת אותך בקשר לעונשים. יש עונש מיוחד, לא יודע איך לתרגם את העבודה, הגזה בעברית, באשר קשורין את הידים של הבן אדם לאחזר ותולדים אותו. אני היתי בין אלה שם בן טעם את טעם העבודה הגזה.

ש. בגין מה, עבדת יותר לאט? לא רצית לעבודה?

ת. לא, בדיק בשבועם שם המפקח אץ אני קצת בחורי או קצת זה, או משהו אחר. לא היה צריך שהוא מיוחד. לא רק אני, היו באותו מעמד בשטלו אותו היו עוד שניים עשר. המצב היה רע. היה דעב.

ש. מה קיבלת לאכול?

ת. קיבלנו מתקים, דרייסות, קצת בשור לפנימים. אבל כל זה בנסיבות לא מספיקות, באשר העבודה הייתה מאד מאד קשה.

ש. ומה פנים ביום קבלת אוכל.

ת. בבוקר קיבלנו קפה שחודר עם שליש או חצי לחם, שדה היה לבל הרום. לפנימים על יד זה הייתה חטיבת מורהירינה. בצהרים איזה דרייסה לפנימים עם בשור במנת בלתי אפשרי. בערב שוב פנים מפרק או ממשו בצד. זה היה

האובל שקבנו. מהביה או אפשר היה לקבל תכילות. הבודדים נקשרו בבר. כיר למשל הנעלים במנש חיו קדונוט.

ש. הרית בקשר עם הבית?

ת. הייתה התבתות, מכתבים, בעיקר גלויות, מפני שהיתה צנזורה. מובן שהביות לא כתבתי על מצבי.

ש. מה הם כתבו?

ת. גם הם לא כתבו ממשו מivid. בקרה גם הם השדרון לא לסתוב. אז, הייתה שוב פגס התקופה הדיאט. את התקופה של שואת היהודי הונגריה צריך לחלק לשלהי שלבים: התקופה דרשוּה, עד 1938 ועד חקיקת החוקרים בגד היהודים. התקופה שביה עד פרוץ המלחמה. התקופה שלישית עד התחלת הגירושים. התקופה רבעית - הגירושים. התקופה שABI מדבר עלייה עבשו זה עד התחלת הגירושים, כשההורדים היו עוד בבית. למעשה פועל, ABI בבר גלשטי לתקופה, זה היה אחדי אפריל 1944 שהיה התחלת הגירושים, אבל לא גירושים של יהודים שארו בבודפשט בברית הונגריה. אלה עוד היו. התחילו גירושים רק בערי השדה ובאזורים מסביב.

ש. את זה ידעת מההורדים או מאיפה?

ת. על הגירושים הודיעו אלינו שמונות, ידעו בבר. אך בדיק אנר לא יוביל להميد, ABI פשוט לא זוכר. נפנסנו עם חילילים הונגריים שבישרו לנו: אם יודעים שהקרוביים שלכם בבר אינם בהונגריה, ההורים שלכם בבר אינם בהונגריה. הרי זה היה איזור של הצבא ההונגרי, שבל הזמן פנסנו, גם בטענה העבודה חילילים הונגריים. חלק פחות אנושרים, חלק יותר, שיפרו מה שטורח. בר שהיה ידוע. לא היה ידוע על השדרה. היה ידוע שהוציאו אותם. שוב פגס, יש אולי אפשרות שדרם ייבנו או לי לאייה מוחנויות בברית הונגריה. אבל לא על השדרה.

ש. מה窃贼们都做 什么 你们在监狱里做了什么
ת. על פלישת הגרמנים ידענו תירף ומיד. הרי הגטאות בתיו על בר. לפניהם הגיעו גם עתונאים. זה ידענו, ודאי, זה ידענו על פלישת גרמניה.

ש. אף בכל הזמן שואלה אוטר אישית. מה זה עשה לך?
ת. תראי, שוב פעם, חרדה. לא חשבנו שאחכנו נצא מבל העסק הזה בחיטים. שוב הפעם הויטנאמים האלה של האופטימיות שייחסו גם כן תפקיד. באותו זמן בבר ידענו שביל צפון אפריקה בברידי האנגלים והאמריקאים. ידענו על רון, זה בבר היה אחורי סטאלינגרדאד, ידענו שהروسים מתקדים. ידענו שהמלחמה מתחילה גרמניה בונסה לתקופה הקשה ביותר. זה מצד אחד שייחק, לקבל את הויטנאמים של האופטימיות שטוברת להגמר. אם אחכנו בבר ליד קולומאה (Kolomyja) כאן, ובבר שומרים את התותחים - אז הרוסים מתקדים. על איטליה ידענו, איטליה בבר הייתה בבועה על ידי האנגלים.

ש. ואת כל זה ידעתם?

ת. את כל זה ידענו. ב- 1943 בשאבי התקיריסטי לפלוות העבודה, בבר בעלות הברית בחתן איטליה. בבר את חתו של מוסוליני, את צ'אטו הוציאו להורג, מפני שהוא עבר לבועלות הברית. ידענו שיש מפנה במלחמות. אבל לא ידענו אם אחכנו נובל להאדר בחיטים עד הסוף, מפני שהמצב היה קשה. שאלת אותי, אחורי בפה החדש שהיינו שם בברזוב-סרדניריה, בתקופה מסוימת חזרנו לחזית אחרת, דרך אותה קולומאה ארפה שהיינו. ושם בבר התאבסנו בbulletins הרקיים של היהודים שביגתיהם את כל היהודים ממש לקחו, באותה תקופה. זה היה בערך באוקטובר 1944, אף יהודי לא היה שם. אחר כך חזרנו שוב פעם לחזית. ארפה שהיינו.

ש. במה זמן הירitos שם?

ת. אני מדבר על שבועות. זה היה כל הזמן הלא וחזרה. הרי פעם האליחו לדוחוף את הרוסים קצר אחורה - אז חזרנו. חזרנו לאוטו מקום הנורא שבוי היינו קודם. ושם שוב פעם שיחק מזלי, עקב זה שאמרתי שאנו חזרתי בברא. פתאום באה דרישת מהמשה של החטיבה של החרטמה ההדרית, המשזה של החטיבה ההדרית, שרוזצים בנאים נגידים ובעליכי מקצוע בזר לשפץ אבסנידות לקצינים, שם הרוי תמיד היו בנסיהה, וכל פעם במקומות אחר. אז היינו צדיבים לשפץ להם בתים. ועוד אף בשלהתני לשם וסונפת למטבח הקצינים, איפה שהייתי צרייך שם לעובוד בבל מידי עבודה געד, בטו להדייח בלילה, לסייע משפחתי קצינים או חדר אוכל לקצינים, בל מידי דברים באלה. במובן שמצבי השתפר מכאן, מפני ששמה קיבלתה אותו אוכל במנ羞 במו שהקצינים קיבלו. האבשים היו דבר אבושרים. זה לא היו אותם הסדייטים שבאופן מיוחד בחרו בשבייל לשומר ולהשמד את פקודות העבודה. הקצינים שמה בבר והריהם מה סוף המלחמה וביסו ליצור אליבי להיות טובים לייהודים. לדגמא, אנחנו הגענו לשם בראשה 1944. אז קיבל את פניו קצין של חיל הנדסה, שקדם הבהיר אותו בשערינו טסונפים אכין בעבודות שעבדנו בחפירות שמה, שהיה אחד הבלבים. ופתאום הוא קיבל אותנו בלבבות ואמר: יהודים, לא זוכר איזה בינו אמר, יותר לבבי) היום יש לכם ראש השנה. (מאייפה הוא ידע - התברר אחר כך שהוא מערירה איפה דראש השנה. שרוב התושבים היו יהודים, אך שם אידיש קצת ידע). אם בכח תקבלו בוטרים חופש. בבקשתה, מי שישר לו בגד או געלים שירайд. אם יבולים להתרחץ ולהסתדר וביקומיים חופש תשדרו. היינו מלובלים כי באנו מושם.

וכך ננדתי מהגבוי הפולני עד הגבול האוסטרי, כל הזמן בנסיהה עם הפלזהה הדאת, עם החטיבה הזאת. עד שהגעתי בנובמבר 1944 לגבול

האוסטריה, בוגם הרכבתה, אושזריה אז לא היה קיימת, עם החטיבה הדגת. בה היה גם בן מפנה. באוקטובר 1944 השליטון בתפקיד על ידי הפאשיסטים. באשר הממשלה הדסית, הורטהי רצה לצאת מהמונגה.

ש. שמעת את זה בו-זמןית או אחד אחר?

ח. בו-זמןית.

ש. שמעת את הנאום של הורטהי?

ח. את הנאום של הורטהי לא שמעתי. אבל למשל בכל הקאינרים והחרילרים שהרו בחטיבה הצעת הרו צדיבים להשבע למגהייה החדש, לסלשי. היה טקס.

הארנו אותו, אותו לא נקחן לטקס, אבל היה טקס אירפה שהם הרו צדיבים להשבע אטוביים. אז ידענו מה קרה. לא שמעתי ברדיו את הנאום, אבל אי אפשר היה, ראייתי את כל מה שם מתחדש. מפקד החטיבה לא ידע פהו אם להזכיר להורטהי או לא. ובל הורודושים שם בין הקאינרים. היה אחד שהוא די ידידותי אותו ומספר לנו.

ואז קיבלנו הוראה בסוף נובמבר 1944, שאט בכל היהודים צדיבים למסור לגרמנים. החטיבה עצמה עברה לגרמניה. אף עמו עוד כמה חברים שהרנו שם, סך הכל ששה שבנה, הוועברנו לעיר בגבול

הונגריה-אוסטריה בשם שופרון (Sopron) והתחלנו עוד והפעם החביבים

העלוביים.

ש. האטרפתם שם למשה?

ח. שם ארנו לנו ייחדות, פלאות.

ש. רוכזתם מקומות שונים וריבצון אטבם שם?

ח. כן, ריבצון אותו, בשופרון הירבו בעשרה ימים. היה קוד לבבים, גם בן בתנאים תחת-אנושיים. משמה ריבצון אותו והעבידנו אותו לאוסטריה

לעבירה שמה שטנדורף (Schattendorf).

ש. בדעתם מה הירען שלבם?

ת. לא ידענו. שמה קיבל אותו איש .A.S., לא ס.ס. בדרה, אני בבר לא זובר ארזה דריה, שם התחיל נאום בגרמנית. היה שם אחד שידע גרבינט לתרגם להונגרית. רזבג'ו ידע גם גרמנית. עד שעבד - לא יקרה לנו שום רע. ברגע שלא עבד - אז אוי ואובי, ובכ' מיני איזומים ובעו'. איבסגו אותנו, אפשר להאמין שהאייסון היה די טוב לנמות פה שהיה לצד ההונגרי, בשופרין. האובל היה גם בן דוד אמוש. העבודה הינה עבוזת פרך. הירינו אדריכלים לחפור תעלות נגד טנקים, כי הרושים בבר התקדמו. ופה שוב פעם שיחק מזל, זה לא יאות. איך הרגשת בהתחלה שהוא שייתי בניו הציל אותו. חיפשו בנאים, שמה היו, באותו מקום היו פולנים, לא יהודים, לא מזבג'ו בטורן, אבל אלה שלחו אותם טפוליין, בשים וגברים, לבכ' מידי עבוזות עבור הגרמנים. בולנו הירינו מלאי בינויים. שמה היה פח' טרייס. בנו מירון לדיסאנפקסיה, לחיטוי הבגדים. לבניה הגאת חיפשו בנאים ובעלי מקצוע. היה ביריבו בעל מקצוע ללבנת תנדרים, ואני גם באתי בבראג. ואז לא היו שייתי צדיק לאאת בברוק. אלא קיבלתה, יש לי אותה עד עבשוי תעודה, אני משתחף חופשי בעיריה. בברוק אני דבורי הולך למקום ארפה שבוגרים את המירון הזה. ואחרי שביריבו את המירון היה נשארכן שם בדי לעבוד בו. אפשר להאמין שעברתי את החורף באופן יחסית במצב דד טוב. שמה ארפה שהיה המירון הזה, זה היה בחוץ בית של אדריכלים אוסטריים, שם בנו לבן לאבול. הם הראשו שהמלחת מתקרבת לסוף. וזה היה עד סוף מרד 1945.

אז לקחו את בולנו, ורגלי הירינו אדריכלים להריון עד עיריה שאט שמה שכחתי. ממשה, זה היה מארש של שלושה אדבנה ימים, כל יום שלושים ארבעים קילומטר. שם לקחו אותו ברובbat למואוטהאוזן (Mauthausen).

ש. עד שתתادر את התקופה הזאת במאוטהאוזן, מה עם הקשור עם ההודרים?

ת. אז בבר לא היה קשר עם ההודרים. הקשר עם ההודרים הופסק למעשה מאז שהועברתי למיטה של הדיוויזיה של החטיבה היצאת של הלוחמת ההדרית. כי ככל רום יומרים היינו באותו מקום אחר. גם לגורים לא היה כל בר דואר. בכלל זה החזיקו אותנו שם, שבכל פנים היינו אדיבים לסדר חדים ולשאץ ולנקות בשבייל הקצובה, בעידות השובות. אז בבר לא היה שום קשר עם ההודרים ולא ידעתי מה המצב.

ש. בכל התקופה הזאת, היה לך חבר?

ת. היו לי חברים.

ש. חבר קרוב?

ת. חבר קרוב - בתקופה הזאת בבר לא. היה לי חבר קרוב שאיתו אף עמד לאבול צהרים הרום, דוקטור קלמן שלו, פסיבי איש. אבל מכאן נפרדתי עוד בשתייה שם בקורושטן הזה שהזכרתי. כי פנים אחד הוא נתן מבה לאחד המשאיחים, כי הוא אמר שהוא חולמה ודויצה לבת לתרפה, אז הוא הרים את האת שחרר בו והרביץ לו. ועל סמך זה בלחם לבית דין צבאי וגזרו לו פסק דין מוות, שבשתח לוחמה מה שקרה, הוא אדים על חיריל. אבל ההודרים שלו הצליחו ליצור, עם בסיס מאד גדול, קשרים עם עורך דין די מפוזם, שהצליח לנער על המשפט. המשפט היה בבר בפבים הארץ. הצלicho לענער על זה, עד שבסופה של דבר הרכסים בבר הגיעו למקום ארפה שהוא היה, והוא הצליח לבודה ממש. זה היה אחד החברים הטובים שלי שagi עד היום נפצע אליו. חברים היו לי. רק אני ביבטים, זה אני בבר מספר סיפור של יותר מאה שנים וארבעים שנים. ביבטים התפזרנו, לא בפחים איךם, לא יודע עליהם.

ש. החשיבות היה של החברים באותה התקופה.

ת. חברות באותה תקופה - זה היה בבה. תמיד היו קבוצות שהיו ביחד, אולי אוכל ביבחים, אם אחד השרג משאו. שניים שלושה אנשים שהיו ביחד.

ש. זה גם חשוב אחר כך, בצדקה של כל ברה רביה קילומטרים כל רום, אם עוזדתם אחד את השבי? היריתם עם עצמכם?

ת. תראי, אני לא יכול לחתור לך במה שזה מבחינה פיזית הירבה של שלושים ארבעים קילומטר ביום היא קשה, באשר את צריבה לשחוב במעט את הכל על הגב, מפניך שאת אף פנים לא יודעת מתי את צריבה את השימוש שעת סוחבת איתך, מפניך שבלי זה תקפא מוקוד. זיין לך בה לדבר שם. אבל בהפטיקות, איפה שהיינו במנוחה, בטורן, תמיד השטדלנו להעביר שימושות: הופ, האמריקאים בבר הירינו לידה, האמריקאים בבר הירינו לידה. הויטמן הזה, מה שאמורתי לך, שקראו לזה בסלבה וידיטמן כ. היהודים קראו לו ז'ידזוב, קראו לו וידיטמן של היהודים. דאיו מה שקורה, הרי רק ספרנו את הימין. הרי אבחנו בבר הירינו באוטריה באשר כל הזמן הייתה בדירה מהרושים ואותנו לקחו למחנה השמדה. אז אמרם מאושהוזן לא היה אותה תקופה מחנה השמדה, בשאנחן הירינו. התגאים היו מוחפירים, היו מאד קשים שם.

ש. מי השגיח עליכם בצדקה?

ת. הגרמנים.

ש. ואבשים נפלו בדרך?

ת. מי שנפל קיבל בדור בראש וגשא שם. מי שלא יכול היה ללכט - אז שמה גמורו אותו במקום.

ש. וכך בצדדי הדרך או באסמים?

ת. לבו בצדדי הדרך, במחזבות עזובות, משהו בצד, בלי שום קורתה מה.

ש. אוכל?

ת. אוכל - בכל מיני מקרים. בדור כלל קבלנו רק לחם צבאי בצד ושם דבר על יד זה. אנשים ברחו לשדות להוציאו משהו מהאדמות. לא הייתה אפשרות לבשל או משהו בצד. שם בבר הירינו ביחד עם נשים, שם בן לקחו אותן למחנה דיבוג.

ש. בדיחה לשם היותה? אנשים ברחו שם, לא בשבייל אונכלי?
ת. אם ברחו - בן. היה מאד מסובך ומסוכן, מפניה שמי שיצא שם - ירדנו בו. זה שמה בלי חכחות. בשאוחר כך עבדנו רכבות, אז הרבה הרים צדיביה לעזרה בשלב מסויים מפני שהיינו הפצצות של בעלות הברית. במה בחורדים יצאו לשלות שם, על יד פשי הרכבות, להוציאו משוהן - קיבלו כדור בבטן ונשאו במקומם.

ש. חוץ מדיקת השודדים, היהת עוד חוליה בשעה למאוטהווזן?
ת. בפעם א' נזחתי שמה, היה לי באן. זו לא הייתה דלקת, זו הייתה ארזה אינפקציה. שמה הירתי במצב מאד מאד אבוש, טיפלו בנו. הרופא הראשי של בית החולים, הוא בפעם היה אנטר-גאנץ. לגביו דבר בזאת שאפיילו באופן אטבולטורי אפשר לעשות, אך החזיקו אותו שמה לפחות שלושה שבועות. הוא עוד נתן לי בסתר להבין שם אמר אני דוחץ את הפצע תקופה ועוד היו יהודים, ביקרו אותו. בקילה היהודית בהונגריה היה מוסד של ארגון נשים, והן הביאו לבו עוגות. בר שזו הייתה תקופה, שוב פעם פרה-ההיסטורית, לפני שהגרמנים נבנשו. אבל חוץ מזה - לא היה לי חוליה. במקרה זה היה מצליח מפני שמי שהלה - גטרא.

ש. תאר את ההעה למאוטהווזן.
ת. אז הגענו למאוטהווזן. זה הייתה מחנה עצום. לא היו כבוד צדיפים אלא אזהלי נבק. המונח הזה היה מחנה די אקספלוסיבי. הוא התחלק לשני חלקים. אחד איפה שהיינו אנחנו היהודים. יותר מרחוק על הגבעה היו ליאו בלום ובבל העליתים של המונח, גם הורטיה הייתה שם, ההונגרי, שאחרי שהוא נבנש לבועלות הברית, הגרמנים לקחו אותו לשם. מונבן שאל לא ידענו, כי הייתה הפרדה גטורה. לא ידענו בכלל על קידומם. רק אחרי המלחמה ידענו שהם היה גם בן שם. כל הפוליטיקאים המפורטים שהגרמנים שבו אותם ולקחו אותם לשם.

ש. איך הורידו אתכם מחרכמת?

ת. ירדנו לבד. אבל שוב פעם, מחרכמת עד מאושהו אזן הייתה הלביה של יום שלם. מיר שיבול היה לבbat - הילך. מיר שלא - קיבל בדור, לא עזר שום דבר.

ש. בשירדתם מחרכמת, איך התייחסו אליו?

ת. בצורה ברוטאלית, כמו תמיד, שום ייחד. פקודה לרדת, לבbat, שורות, בשלישיות, קדימה וזהו. שם האובל היה מטש מרכז, אם קבלנו. כל מידי מוקדים חסודים, לא יודע במה בישלו את זה. איז אפשר היה לzechot אונם. היינו שם בערך שבועיים.

ש. מה עשיתם?

ת. שום דבר. שם לא הייתה שום עבודה. כל היום דק ישבענו והיינו רעבים.

ש. בתוך האוהלים?

ת. בתוך או בחוץ. הרי היה מפוזר. שם לפנים השתגעו, שם היו גם שומרים אוקראינים, לא רק גרמנים. לפעמים הם עשו מטבח ירדנות, שטחן והשמירה ידו באחד, בלי שום סיבה.

ש. ספרו אתכם מדי פעם?

ת. שם בבר אפיקו לא ספרו. היה אחראי על כל קבוצה וקבוצה והיינו מחתרין מספר יהודים, והוא היה אחראי שהמספר הזה ישאר.

ש. היצתם שם עד אמצע אפריל בערך?

ת. עד תחילת אפריל. ואז שוב פעם, בהלביה של שלושה ימים הגענו לממחנה אחר, שדה מחנה גינסקירכנ (Ginskirchen). ושם היו בבר חירם לגטרי מחרידים. לא עשינו בעצם שום דבר שם. כל היום דק ישבענו והיינו רעבים. אבל שם פעם דאשונה חילקו חבילות של הצלב האדום. אמרם, חביבה זאת התחלקה בין עשרה אנשים, ובכל מה שהיה בפניהם לא היה מספיק לאיזה ארוחות עשר. אבל בכל זאת קבלנו. עוד מואדרע מעבין שהיה שם. יום אחד, זה היה בערך עשרה ימים לפני המלחמה, עשו

אףל. שמה ריבצון אונגו. ובאה לשמה קבוצה של אנשיים, קצינים בכיריהם של הצבא ואיש אחד לבוש אזרחי. ושם נתנו לנו גאים שדורים מואתנו שבחנו בהירה בקשט, לא לנסות לברוח, לא לנסות שום פגיעה נסחא, כי אנחנו יבולים להירות בטוחים שהוחנה רימסר אוצלב האדים או לבועלות הברית, בשלמותו.

ש. מה הייתה התגובה?

ת. מהו יבולה להיות התגובה, שום תגובה. הרשנו שזה צריך להיות בבר הסוף. פה אני צריך לפחות מקרה הפטורי. אני לא ידעתי מי היו אלה. אבל אחריו שהריתי בבר הארץ והיה משפטו קסטור, התבורד שהקצין הזה היה בבר. ומרי שהיה באזרחי היה קסטור. וهم, כפי מה שעידנו במשפטו, הם סילפו את הפקדה של הימלר של הגסטapo שצרים להשמיד או המוחנה. לא רק המוחנה שלו, גם מוחנות אחרים. נתנו פקדה למפקד המוחנה שהוא צריך למסור את המוחנה על אחריםינו בשלמותו אוצלב האדים או לבועלות הברית. באותו תקופה, מובן, לא ידעתי מזה שום דבר, אבל אחרי זה, אחרי שעקבתי אחריו משפטו קסטור, שיחזרתי שהמשחת שם אמרו שהלבנה מוחנה למחנה - זו היתה אותה משחת.

המשך הראיון עם אביה הבדיאכ אדרבל

ת. פה אביה בבר מדבר על דרישה אישית. אביה חשב שבל האשמה בגד קסטניר – למרות שלא היה לי אף אחד מהמשפחה שניצל על ידו – לא הייתה מוצדקת. מפני שהוא שהיתה האשמה נאדו, שהעדות אחרי המלחמה שהוא גתן לטובות בבר, זה בעצם הייתה נזירות, מפני שהוא בעצם הציל קצין ס.ס. בדרישה הבואה. את העדות אביה קראתי, גם בן בעתודים. העדות של קסטניר הייתה: "אביה הבהיר את בבר ב- 1944. מה הוא עשה לפניו זה – אין לי טושה. יبول להיראות שהוא השתתף בהשמדת יהודים. זה בית המשפט צדיק לקבע". אביה רק יبول להעיר מואודה תקופה שהוא קשור קשרים אריתי, ובאותה תקופה היהודות לו ניצלו עשרות אלפיים יהודים".
שוב פנים, אם הוא עשה את זה בבר ליזור לניצמו אליברי טוב, שהוא ידע שהמלחמה אבודה, או מהצד הרוסי – אולי יبول להעיר. אביה חשב שזו עדות קודמת, ובכל המשפט, בעצם לא בבר היה המשפט, אבל בכל האשמה שבאה נאדו – אביה חשב שלא הייתה מוצדקת. זה שהוא הציל את המשפחה שלו בשתי הרכבות – אביה רוצה לדאות יהודי שלא היה עושה את זה. זה אביה אומר למרות שאף אחד מהמשפחה או מהטברדים שלי לא ניצל על ידו.
אם בבר חוזרים על ההיסטוריה הירית חייב להזכיר את זה.

وابאות, עשרה ימים לאחר המקרה הזה, אחרי האפל הזה, פתאים בערב באים השוטרים הגורגים ומציעים לנו כל מיני דברי אובל תמודת בגדים אזרחיים. אז בבר ידנו שם דוציאם לבדוק והאמריקאים מתקדמים. ובאמת, למחזר בערב, באח צעקה של אחד הבוחרים שראתה טנק אמריקאי נכבש למחרנה. התחרילה שמהה וושווין וגם מהומה גדולה. אנשים פרצו למחוץ האובל של המחבה. בולנו היינו מושפעבים. לא עזר שום דבר, בטענו הרגו אחד את השמי בדי להציג לאובל. האmericאים הגיעו רק למחזר בבוקר. ביבתיהם, זה אביה לא ראיית, כי אביה הירית כל בך

חולש, היריתר בכל הזמן באדריכל, אבל חבורדים סיירדו לי. הם סיירדו שבג'ריפ גהווע געל יידי בושי. על הג'ריפ היה קצין גבורה אמריקאי שסיירדו אידיש. התברר שהוא היה رب צבא. הוא הודיעו לחבורדים שהוא בסקט. למחזר בبوكד יהינו סיידורדים להעברתנו. שוב פנים, זו בבר עדות שמירעה, אני לא היריתר שם כי היריתר באדריכל. הואלקח במו אנשיים שריצו להתפלל, ארבען מהם תפילה באחד האדריכלים.

למחזר בبوكד באמצעות פתחו את שעריו המוחנה, ובכל מיל' שהו ריבול ללכנת אמרדו את הביווון לאיזה ביווון ללכנת, שם אוספים את כל היהודים שהשתחררו מהמחנה. מי שלא יכול ללכנת - יבוואו אטבזלבנסיט וירקחו אותם. אני יבלתי ללכנת, הלכתי, זה היה יום הליכה, אבל הליכה לחופש. הלבנו דרך הבפרדים.

ש. אריזה יומם זה היה בבדיקה?

ת. זה היה ב-6 למאי, יומם לפני גמר המלחמה והרסית. בדרך בפירים קיבלנו באן ושם לחם, חלב,

ש. עם מיל' היריתר?

ת. עם הקבוצה שלי, עם האדריכל, כל מיל' בחבורדים שאט שם אני בבר לא דובר. זו לא הייתה הייחידה שלי שאיתם התהוויסתי.

ש. לבן שאלתי, אם התחלטם ללכנת יחד?

ת. יחד, כן. הגענו לעיריה ווילס (Wels), שם בבר המושטרת הצבאית האמריקאית. בירונגה אוטנו למקום שבו היה הצלב האדום, שארידן איזה בית ספר או משהו. משמה בבר נתנו לבן אובל, בגדים למי שלא היה.

ש. בטור ווילס?

ת. בטור ווילס, באוסטריה. שם לcko אוטנו בתשאיות לעיריה ששמה הדשינג (Horschung). זה היה מוחנה ברגע של הצבא חיל האויר של ה-ס.ס. שם, אני בבר לא אדריך לספר לך. שם היה בריבותו שהיה, מגרשי טביס. מובן שגם אחד לא הכך לבדוקות שהיה ומරשי הטביס, לא

רודהם אם בכלל היהו בפנוללה. אלה היו תנאי הבראה. באשר חלק של המחנה סודר בתודר בתיה חולמים. האמריקאים באוטה תקופת היהו נזהרים. הם גיריסו דופאים אוסטריים, מטש בתודר צו גירוס, ותחת פיקוח אמריקאי טיפלו בחולמים שם. הרבה אנשים קיבלו טיפול, זה בקרה פלק-טיפול. זה אחד השיטופים המחוורבניים ביותר. חלק השגר של המחנה סיידרו לנו חדרים ומיטות. ומה שורק קפקאי היה, שאי אפשר היה בשום דרך לתאר. אחרי שבמה ימים לפני זה הגיעו בהרגלים, אחרי שלושה ימים באו שבועי מלחמה גרמנית לבנות לנו את הכלא. והשומרים עלייהם היה שבועי מלחמה יוגוסלבים שהשתחררו, שהביאו אותם בריצה ממוקום המחנה שלהם עד אלינו. הם נסעו באופניים. מה להציג - הגיעו בתודר מסכבים, אחרי טלטולים. אחרי במה ימים הגיעו לחתיבת לחם. והלבן היהודי הטוב מטבח שבתנו. תאריך לך שבזע לפני זה הם היו אדונים של חירם ומוות. שבזע אחרי זה, הפרש של שבזע - והם הגיעו על פרוסת לחם, מפני שבנרא לא היה להם אספקה סדירה. ובאו לבנות לנו את הכלא. ובבנה אנחנו שוחזרנו.

לדאבור, החלק שנשאר במאוטהאוזן, שלא הספיקו להוציא את כל האנשים ממאוטהאוזן, וזה ידנו אחרי זה, זה שוחרר על ידי דוסים. זה סיפור אחר לגמרי. הם היהו צריינים ללבת בדרך ונינה, שלושה רטים. מדי שלא יכול ללbat - לא ירו בהם מטו הגרמנים, אבל בשאר שמה ומת. לא הייתה שום דאגה. היהו צריינים להציג לוינה ומשם אחר בך הצענו בכל אחד בכוונות עצמן להונגריה. הרבה מתו, לא היה שום סיידורים מטו שאמריקאים עשו. ועוד במה שאנו רודע לא כתבו גם ליג'וינט לפועל. היג'וינט היה, גם באשר היהו במוחנה של האמריקאים, הג'וינט קשר אטנו קשר. במה מהם אפיין, ושוב פעם החבר שאבי אוכל איתו היהם צהרים, נשבה על ידי הדוסים והלך למוחנה שבועיים יחד עם הגרמנים. עוד שבתים היה ברוסיה, באשר השליטה במוחנות האלה היהם

בידי הגרמנים. סך הכל היו שבי יהודים, שלושה יהודים. הוא חשב בכל הזמן שזו טענות נוראית, זה לא יכול להיות. הוא ביקש שירוחה עם המפקד הרוסי ואמר: אידי הירתי במוחנה עבודה אצל הגרמנים, ואיך יבלתם לחתן אותה בשבי? הוא אמר: מה? עבדת שניםים בשבי הגרמנים, ובשביל המשחדרים שלך אתה לא רוצה לעבוד? והוא בשאר שם שבתיים במוחנה. וזה היה בערך היחס לייהודים מטעם הרוסים. אמם שחררו פיזית את המוחנות, אין מה לדבר, אבל אחד מהשם דבָר, שום טיפול, באילו שזה היה רך דרך אגב שהם במשו את גרמניה ושיחזרו את המוחנות. זו הייתה האבסולה שליד הראווה מהקומות גזם ומכל מה שקדם היה עם התחילת שאז הייתה לפני טאלין ובכפי הרוסים. זה ממש חדשים שלושה שהיינו בהונגריה. ואז התחלנו להוביל את היהודים צדקה להונגריה, ברובות. בהתחילה ליבור את הרובות עד הונגריה חיללים אמריקאים. כשהגיעו תזרי לחזור, עד בבר התחילה המלחמה הקלה, פחות או יותר, והרוסים לא נתנו לאmericאים להמשיך. היינו צדיקים כשהגענו לבול הרוסי, לירדן טהרבבות, ושוב פעם כל אחד ברגלינו למצוות התהונה הבאה של הרובות, או למצוא איפה שהוא יبول לעבור את הירדן. הגענו לתחנת רכבת אחת, פתאום נצרכו אותנו חיללים רוסיים ונבנו לנו שם איזה מקום לשבות ולהחנות להונגרות. תחת בירת השטחים לשבות ולהחנות להונגרות נוספות. ופתאום באו לבב אחד כל טיבי דבריהם. עשו חיללים אמריקאים הרי קיבלו בגדים, שמיכות, ועשו חיטושים. אונחו אצל אמריקאים כל אחד. ולמי שהיה שעון או דברי ערד - הם לקחו כל רוחמות. היה ביןינו בחור אחד שירד רוסית. הוא היה מקרפטו-רוסיה, שאז הייתה שירבת להונגריה. הוא בירש לתחנת הרכבת. בכל תחנת רכבת היה קצין שאחראי על התהונגה. הוא נידח לקצין ורצה להתלונן על מה שעשו אותם, אונחו יהודים, לא נאצים, ובאיזה צורה משפילה מטופלים בנו. אחריו בטעות הוא יצא תירוד במו

סיד', הוא סיפור שהקצין התגנף עלייו, בthan לו בעיניו מאחוריה: תגונך
מכאן, אתה לא מתביריש? אתה בא לחתולון על חילילים רוסיים ששחררו
אתכם? הוציאו אותו ו"הילחו" אותו לסתור מובל מה שהיה בעל ערך.
לי היה איזה משיל בתברך, בזה של קצין אמריקאי, שקבלתי או
సחבתי, לא חשוב.לקח את זה.

אחר כך באופן רגלי עברתי את גבול הונגריה. שם ברכבת שנשען במנוע
יום שלם ההנטי עד הבית. שם נודע לי שאט אביה הראו הנאצים
הונגරיים עוד בדצמבר שנה שעברה. מצאתי את אמי. היא בבר ידועה
שافي בחימם מפנוי שהוא זרבט מסר כל יום דרישות של אלה שנמצאים
במחנות לצד האmericאי. שמה עם אבל ביחס. בכלה בוגרת התקופה
הזאת. סוף סיפור.

רצית לדעת על ולנברג. מולנברג נודע לי מאמ'ר. אמי, אחורי שלקחו את
אביה למhana לעבודה בסביבת בודפשט, לחפור תעלות נגד טנקים. אחורי
שהוא חלה, שיחדרו אותו גם עוד איזה ששה עשר אנשים. הם רצו להרים
ברגלי הביתה. באמצע הדרך תפסו אותו נאצים הונגראים, 'צלב החץ' זה
בקרא. הם העמידו אותו בשורה וקצדו אותו גם מכובנת ידיה. קודם היו
צריבים לחפור את הקבר שלהם. זה נודע מאחד שהצליח מהקבוצה ה зат
לברוח באיזה אופן. אחריו המלחמות מצאו את קבר האחים שלהם. הוציאו
אותם וקברו אותם בבירת הקברים היהודי בבודפשט.

امي באותה תקופה מצאה קשר עם אחותה ומשפחתה שהרו בברית מהסנה שבדי'
בודפשט. אחותה הודיעה לה שם היא תגיע לשם - יוכלו לסדר אותה
באוטו בית ולהשיג לה גם בן מעודה של חשות שבדית. אמי הודיעה לשם
בלילות, אך עוד היו הגרמנים שם. אחותה באוטה השירה לה גם בן
תעודה. היא גרה שם גם בכל המשפחה. דבר אחד מנגין. היא סידרה כל
הזמן. שהיא דאתה את ולנברג. יום אחד באו אפשי 'צלב החץ' והודיעו
שבל גבר או אשה מתחת לגיל ששים צריבים יצאת מהבית ולעמו בשורות

ולחכחות לפוקודה. בבית הגה היה טלפון של אחד מஅחדhbαι הבית היה קשור עם השגרירות השבדית. הוא התקשר עם השגרירות, ולנברזה לא היה שם, זה לא היה לשגרירות, זו הייתה הקונסוליה השבדית. הוא הודיעו שרווצים לנקחת מהבית את האבושים. איך מצאו את לנברזה ואיך הודיעו לו - היא לא ידנה. אבל אחד חמש עשרה נושרים דקוט הרים ולבירה לשמה עם מובגית, יחד עם קצין גרמני וקצין משטרת הוגהרי. אז בבר במה אבושים נעמדו שם לפני הבית באירום של בידוניים ושל דובים המשיכו להוציא אבושים מהבית. הקצין הגרמני הודיעו, הם לא ידעו הרטבת, אז אחד מהיהודים תירגם להם מה שהקצין הגרמני הודיעו, להונגרית; שזה בית בחסות שבדית, הנה הקונסול השבדי בא בעצמו. והגרמנים בתוד צבא ביבוש אחראים על הטידורים שיש שם ארכות ניאופרליות ושם תריכך ומיד יסתלקו ויחזרו את האבושים. הם לא היו מוכנים להסתלק. ואת דבריהם אישר גם קצין המשטרת הוגהרי. אבל אבשי 'אלב החץ' צפאו עליו, כי הם היו במעמד יותר גבוה מבל קצין משטרת. הודיעו שהם קיבלו פוקודה להוציא את האבושים למוחות עבודה והם מוצאים פוקודה. אז לנברזה התירגע עם הקצין הגרמני. הקצין הגרמני הודיע שם תוך דקוטם לא יסתלקו ולא יחזרו את האבושים - הוא יציג את הצבא הגרמני ובכח יסלקו אותם. יש להם ברירה. אחד זה הם הסתלקו, אבל היהודים פחדו שאחדி זה יבואו ויתגנמו בהם. אז הקצין משטרת הוגהרי שהיה יחד עם לנברזה שם הודיע שהוא ישם שמירה, ליד הבית. וברגע שהם יחזרו - אז הם בבר ידאנו לסייעים. ובאמת בוחן לא הייתה עיריה.

זה הדבר היחיד שאנו אישית יודע מולבברה, מספרור של אמר, שהרי דרך החלון הסתבלה וגם דאותו אותה. לא הבירה אותה אישית.

- ש. היה ריבלה למתאר אותן?
- ת. היה מתאר אותן בבחור עניר, יפה תואר. אבל חוץ מזה, היה גם בכם העיטה כל ברה הרבה להסתבל דרך החקון, רק מבטח.
- ש. מעוניין איך הוא דיבר.
- ת. זה היה לא שמעה מלמעלה. בכל זאת מהיהודי שהיה מתרגם שם, כי אולי לא ידענו אף שפה, גם הקצין המשטרתי הגרמני לא ידע גרמנית.
- ש. משחו על ההופעה שלו, הבשחון.
- ת. הוא אמר שהוא שלט במאכוב. הוא בגדאה או קבוה את הקצין. אחרי המלחמה הריד הרבה שמעתי שהוא לו קשר עם הקצונה הגרמנית, שם בבר ידענו שהמלחמות אבודה וחשבו שהקשר איתו ניתן להם איזה שם נקודות טובות לגביה העתיד שיבוא. והם שיתפנו פעולה איתו. עוזבה הסטוריות שהרי הוא הצליח את הגיטו על ידי זה שמקדם כל הארכיה שהיא בבודפשט שבגעו אותו שהוא לא ישמיד את הגיטו, בפי שהיתה פקודה, אלא להציג.
- הוא באנות הציל את הבית הזה, ובזבז עשה דברים אחרים. עדות אדירה אין לי, אני רק יודע מה שבתו בספרים. העדות האישית היחידה זה מה שאמר סירפה שבשאך באן 'צלב החץ', ולמזכים בבית היה טלפון ויבלו להתקשרות עם השגרירות.
- ש. היה ידועה איז מירהו?
- ת. על וליבורג ידעו בבר איז. כל היהודים ידעו, הרי קיבלו את התעודות האכה.
- ש. הייתה לה התעודה בגין, לאמא שלך?
- ת. הייתה לה, אבל לא בידי.
- ש. ריתה לה הערכה לולנברג?
- ת. לבב היהודים ריתה הערכה.

ש. התקשונת אם היא תיארה אותו במושגים של...

ת. היתה שבאה מהוות נסיך הרוסים, שאיש בזה בבה היה צריך למחרת את הקדרידה. היהודים ידעו מה קרה, הרוסים הבחישו הרבה שבים. לא בודף מתי פנס ראשונה, בדומה לי בתקופת ברצ'ניריב הוזע שולנברג היה בידם. הם הבחישו והיהודים ידעו.

ש. מתי הם ידעו?

ת. ידעו תיבך אחרי המלחמה, אחרי הביבוש הרוסים, אחרי שחזרה בזופט על ידי הרוסים. הוא הזמן או שרצה להתריצב במטה של טימושנקו, בדומה לי, לא יודע מני היה שם הגנראל הרוסי שייחזר. היו גירסאות משתי סיבות. גירסה אחת שהروسים, למרות שהיא שם הדגל השבדי בקונסוליה השבדית, הם נבנשו לשם ועשו שם שמות. או שהיתה גירסה שנייה שהוא רצה לחת עדות(Clifford) איזה קצין שבוי גרמאני שהרוסים שבו אותו, ורצה להעיד לטובתו שהוא עזר לו להציל את היהודים. היו כמה גירסאות למה הוא חיכר לשמה.

ש. עוד איז שמעת את זה?

ת: עוד איז. הגירסה העיקרית היתה שהוא בא למחות על פגיעה באקסטריטוריאליות של הקונסוליה השבדית. זה ידוע שמאז הוא בעלים, מאז הוא נעלם. מה עלה בגורלו - לא ידוע, כמו שעדיין היום לא לאמורי יהודים. לא יודע מה עבשו אומרים שימושות של משפחתו במצבם, ועבשו בבר ריש גלנסויסט. למרות זה, לפחות דעתי זה בלבך אחד בדור, מפני שהאנשי הרדי חדים, או הסוחרים או מנהלי בתיה הבלאי עדיםין חדים, איז יוכלו להעיד. איז בוגרת עד היום מטהירים את העבודות למרות הגלנסויסט. זה מה שאנו יודע על ולנברג.

ש. אתה הצעת בערך בירולי, או גויסת הביתה?

ת. אני הצעת הביתה בסוף יולי תחילת אוגוסט.

ש. מה עשית נגד שעליית לארץ?

ת. מה שעשית, קודם כל לעזרך לשיקם קצת את הבית. לבו היה דירה בת ארבעה חדרים בבודפשט.

ש. האם הכלבה, אז איך הדירה הייתה בשחזרתם אליויה?

ת. בשני החדרים אמר בבר היהת שם ארבעה חדרה חדשים, הירא סיידרה פחות או יותר את הדברים. הם היו צורכים לצאת מהדירה, ועוד בזמן שיצאו הגרמנים. לפני הביטו הבניין יהודים, צופו בדירה אחת שלוש אדבוע משפחות. הוריו הרכבו לאור אצל הרב הראשי. אמרתי לך בתחילה שהרב הראשי היה חבר ליטאים של אבי בסטינר הגרמני, והם גרו אצלנו. אחד בר בשامي חזקה, אז קודם כל, לא יודע ארזה משפחה גודה בשבייל קצין רוסי ואשתו. אז אמר ארזה בשני החדרים הנוספים. נסיך לידה אשתו של הקצין הרוסי הייתה בהריון, אז היא בישלה לה וקצת הסתדרה איתם. התברר אבל שהקצין הרוסי יחד עם אשתו היו אנטיישטים לא קטינים. באשר אמר רצתה איזה בקדומות טובות להשייה עצמם וסיפרה שהיא לא הונגרייה שלחמה בגד הרוסים, היא יהודיה שסבלה בזמן הגרמנים ובזמן ההונגרים. אמר רקת ידנה לדבר רוסית, בפני שסיפרתי לך ששתיים עשרה שנים הירנו בירגוזלביה, אחרי שנולדתי הורי עבדו סרבית ורוסית זו שפה די קדומה. היא סיפרה שאנחנו לא אהבים את היהודים. היהודים במלחמות הירנו רופאים או פקידים, אבל היא לא הייתה יהודית שבלחם עם רובה. במובן שמה היה קשר ולא נבון.

בשני החדרים עוד היהת שם המשפחה הזאת. הירן ציינרות במנת פעם בעמידם בשבעה שהקצין בא שכדור הבית והתחיל לחדביך לאשתו. ועוד זה היה סרינה טנדרטית שהאשה רצתה לחלוון. זה היה מול הקומנדטור הרוסית, ארפה שאנחנו גרכנו, והתחללה לצעוק. אז בואו שמי קצינים ולקחו את הקצין. זה היה במנת כל שבעה. אחר ברם עזבו את הבית

ואבchner נשברכנו בדירה. היהת שאז הייתה תקופה של חוסר דידות ואנחנו היריבו רק שבירים בארכעה חדרים. כדי שלא יקחנו לנו חדר ולא יבנישו משפחה, אבchner לקחנו שטודנט יהודי שיגור אצלו. בבה היה החברים.

אז בבר הריתי אקטריביט בתגובה הציוגית. הריתי בין אלה שיסדו את הארגון של השודנים היהודים בהונגריה. זה נקרא Zseehees. זה היה ארגון שהיה לו אלף חברים, בכלל דחבי הונגריה, לא רק בבודפשט. הארגון הזה טיפל בכלל השטודנטים היהודים. יסד פנימיות לאלה שלא היו להם הורים או לא היו להם בתים, ומכרות. אבchner קבלנו תמורה מהם, ויבנת ומכPsiי הכוינו. אבי הריתי חבד האזקוטיביה ובשיא הארגון הזה. אבchner התקיימנו עד 1948, באשר בבר בעצם המושלה הריתה ממשילה קומוניסטית והם מתחילה התנגדו לארגון הזה. פענו שארון של ציוגים לא שוגה מארון של פאשיסטים. ב- 1948, לפי הוראה משלטת הארגון היה צריך להתפרק. אבchner הלבנו למחרת, גם הקבוצה של איזה עשרות שטודנטים. באותו מועד איפה שאבא שלי למד בסמינר הדוברים בהונגריה, שאט המוסד הזה עוד האירן - אבchner שמה התארגן ושם גם במגודה שלהם אבלנו. הרקשור של המוסד הזה היה פרופסור לויינגר, שהוא עליה אורצה והיה המנהל של 'הרבל הספר'. עד מותו היה מנהל 'הרבל הספר'. הוא שיתף אתנו פעוליה ואנחנו שם ארכנו את העלייה ב- 1949. דרך גבולות צ'כוסלובקיה הגענו לוינה. ואז אבי הריתי לפני בחינות הגמר שלי באוביירטטה. שמה החלטנו שאבחנו בשארדים שם באוסטריה לסתור את הלימודים. השתכנו בגראץ, בל הקבוצה הזאת. שם גם כן יסדו ארגון שטודנטים יהודים. שמה בבר הרינו יחד עם פולנים שהם בן ברחו מפולניה. שמה למגן. חלק גדול מהם שם את הלימודים. אני לא, אבי מודתי באן את הטעניון. בירנדיים, כדי להוציא את אמר מהונגריה הריתי צריך אישור שאבוי נמצא בארץ. שהרי

ישראלי בוגינה, דוקטור לוי, לא היה מוכן לחתן לי אישור בהזה, למורות שאמורתי לו: תראה איזה תפקיד יש לי, אבי בפוחש שאבי אבוא ארצה. הוא לא היה מוכן, רק אם אבי הגיע לארץ. באתי לארץ וסתורתי בכך את הלימודים. יתר חכמי חטטו שם את הלימודים. אם את רוצה לדריאין אריש מעגין גם בן מהקבוצה הזאת, זה דוקטור בניימין פרישמן. הוא רופא. השנאי זה פרופסור יונגריניס בירושלים. הוא פרופסור לביולוגיה שהוא גם שם בגדאד והוא בארכון הזה של הסטודנטים.

ש. מה עשית בארץ?

ת. בארץ אבי עבדתי בעיריית חיפה, אחורי גדור לימיודי. אחד ברענדי בחברת 'דגון', המפעל הגדול של דוקטור הבט, שהיה היונאי של ראש המשילה, הוא בעל הבית של המפעל הזה. היריתי בהקמת המפעל הזה, סגן מנהל פרויקט הבניה. אחד ברענדי נבסס בחברת האשס, וגמורתי את הקריירה שלי לבני שכתירים בתפקיד חבר הנהלת חברת האשס ומנהל אגף。

ש. متى עברה לкриית אונו?

ת. לкриית אונו עברה לי ללבני עשר שנים.

ש. ילדים, נבדים?

ת. יש לי חמישה ילדים, לא מasha אחת, אבי הרושן אשתי הגובחת גם בו אלמנה ואימצתי את הילדים שלה, ברענדי הכל יש לי חמישה ילדים. בת אחת שלי לומדת באוניברסיטה בירושלים, היא עושה את הדוקטורט בביולוגיה. הבית השנאי גמורה ביולוגיה ועובדת בתפקיד דיאטנית בבית החולים בליךון ובתל האומר. יש לי בן רופא, גבישי מתמחה באלה"ב. הבית הבבורה היא אחوت בית לויינשטיין בדערנגן, שם הם גרים גם בן. יש לי שלושה ילדים מנגה ומהבן שני בבדות. וזהו.

ש. תודה רבה לך.

סוף הדיון עם מר גבריאל אורבל.